

Niektoré problémy organizácie a dislokácie československej armády v rokoch 1945–1949

(Dokončenie z čísla 6)

Zdokonaľovaním organizácie armády k 1. 10. 1945, ani ustálením celkového početného stavu armády po zrušení stavu brannej pohotovosti štátu k 1. 1. 1946 reorganizácie v armáde neskončili. Naopak. Bola to len predzvesť vzniku „začarovaného kruhu“. Velenie armády bolo stále zamestnané disproporciami medzi potrebami neúmernej organizačnej štruktúry armády a personálnymi možnosťami. Tento rozpor bol ešte umocnený objektívnou potrebou vytvorenia niektorých nových složiek, úradov, veliteľstiev i jednotiek. Velenie sa snažilo túto situáciu riešiť večnými nepodstatnými reorganizáciami veliteľstiev i jednotiek.

K najdôležitejším organizačným zmenám až do všeobecnej reorganizácie armády k 1. 10. 1947 patria:

— 15. 2. 1946 bol vytvorený „Generálny sekretariát obrany štátu“;

— 21. 2. 1946 bol ustavený „Armádny poradný zbor“, poradný orgán vo veciach organizácie, výcviku a mobilizácie armády, vo veciach operačných a nástupových plánov atď. ...;

— 1. 3. 1946 boli reorganizované motorizované divízie na rýchle divízie;

— 1. 3. 1946 bola obnovená činnosť „Najvyššej rady obrany štátu“;

— 4. 3. 1946 bol vytvorený „Kontrolný a úsporný komisariát vojenskej správy“;

— 9. 3. 1946 bola obnovená duchovná služba v armáde;

— 30. 4. 1946 bol reorganizovaný Hlavný štáb;

— 30. 5. 1946 bolo vytvorené veliteľstvo „Zvláštnych bojových prostriedkov“ (ZBP);

— 1. 10. 1946 bol vytvorený výcvikový prapor ZBP;

— 1. 11. 1946 bola vydaná nová, tzv. upresnená organizácia MNO;

— 15. 2. 1947 bol vytvorený „Inšpektorát protiletadlovej ochrany“;

— 25. 3. 1947 začala výstavba výsadkového praporu;

— 1. 6. 1947 bola zriadená „Racionalizačná komisia“;

— 1. 7. 1947 bol u veliteľstva letectva vytvorený „Ústredný orgán obrany proti lietadlám“.

Plukovník ing. Ján Lipták, CSc.

Tieto časté zmeny boli odrazom ani nie tak potreby „doladenia“ organizácie armády, ako skôr neujasnenosti jej organizačnej štruktúry od samého počiatku jej povojnového budovania. Vo svojich dôsledkoch to viedlo ešte k rozšíreniu už tak neúmerneho početného stavu. Najnepriaznivejšie sa tento rast početného stavu odrazil na veliteľstvách, ktoré sa stali ťažkopádny v riadení a velení. Vznikla obrovská administratíva. Najmrakantnejšie sa to prejavilo na MNO HS.¹³⁾

Velenie armády si túto situáciu aj uvedomilo a snažilo sa ju riešiť. Postupne tzv. upresňovalo počty osôb u vyšších veliteľstiev a vojenských telies. U veliteľstva zboru sa znížil počet dôstojníkov z 48 na 28 a celkový počet osôb veliteľstva z 95 na 60. Práve tak sa znížil celkový počet osôb veliteľstva pešej divízie zo 142 na 65.¹⁴⁾ U pešieho pluku sa znížili počty dôstojníkov zo 195 na 140 a celkové počty osôb pluku sa znížil z 2719 na 1843. U delostreleckého pluku pešej divízie sa znížili počty dôstojníkov zo 108 na 67 a celkové počty osôb pluku sa znížili z 974 na 743.¹⁵⁾ MNO nariadilo znížiť od 1. 1. 1947 skutočné počty osôb aj u všetkých zložiek MNO a veliteľstiev oblastí o 15 %. Podobných príkladov z tej doby by sa dalo uviesť neúrekom.

Pod vplyvom permanentného kritického nedostatku ľudí, najmä vojakov z povolania, ako aj v dôsledku stáleho improvizovania vo výstavbe ČSLA si velenie armády už koncom roku 1946 uvedomilo nutnosť uskutočniť zásadnú reorganizáciu na základe ujasnenia hlavných zásad vojenskej doktríny. Tento analytický proces prebiehal od začiatku roku 1947 a od 1. októbra toho istého roku platila nová mierová organizácia a redisklokácia ČSLA.

Aj táto reorganizácia sledovala teda v prvom rade otázku početnosti armády.

¹³⁾ Aj napriek tomu, že 1. 11. 1946 bola vydaná nová, tzv. upresnená organizácia MNO a HS s celkovým počtom okolo 2200 osôb (dvakrát väčší počet ako v roku 1938, kedy navyše bol celkový počet dôstojníkov o tretinu väčší než v roku 1946), zvýšil sa v priebehu roku 1947 tento počet na 2886 osôb.

¹⁴⁾ VHA-MNO-HS - 4 odd. - 1946 - čj. 3687

¹⁵⁾ Tamtiež - čj. 5165

Tentokrát sa vychádzalo už z reálnejších predpokladov. Základom sa stala početná sila jednotlivých odvodných ročníkov, ktorá sa odhadovala len na 55 000. Z toho bol odvodený počet vojakov základnej služby mierovej armády v celkovej výške 110 000.

Vychádzajúc z tejto premisy zvážili sa korekcie v organizačnej štruktúre. Najdôležitejšie zmeny v tomto smere môžeme zhrnúť takto:

- boli zrušené dve (13. a 15.) rýchle divízie (z 6 sa znížil počet na 4); v tomto prípade bolo rozhodujúce ekonomické hľadisko; výzbroj týchto divízií a jej údržba bola drahá a veľmi rýchle zastarávala;

- zdoterajších 10 peších divízií ostalo 7 (4 v Čechách — 5., 11., 12. a 14.; 1 na Morave — 6.; 2 na Slovensku — 9. a 10.) chýbajúce tri pešie divízie (16., 7. a 2.) boli reorganizované na tri samostatné pešie brigády;

- boli zrušené 4 delostrelecké brigády (z 15 sa znížil počet na 11);

- boli zrušené 3 tankové brigády (z 9 sa znížil počet na 6) zrušením dvoch rýchlych divízií a reorganizáciou tankového zboru;

- zrušením dvoch veliteľstiev armádnych zborov (v Táboře a Olomouci);

- bolo zrušené jazdecké ako druh vojska;

- ženijné brigády boli reorganizované v ženijné pluky. Výnimku tvorilo len letectvo, ktoré rozšírilo svoj organizačný rámec.

K určitým korektúram došlo aj v mikroštruktúre, nemali však zásadný charakter.

Z týchto organizačných zmien boli potom odvodené počty jednotlivých kategórií vojenských osôb a občanských pracovníkov.

Mierové tabuľkové počty armády boli takéto:

110 000 vojakov základnej služby;
18 000 dôstojníkov;
14 000 rotmajstrov;
8 000 ďalejšlúžiacich poddôstojníkov;
150 000 vojenských osôb celkom.

K tomuto počtu musíme pripočítat 10 000 občanských pracovníkov (z toho počtu sa počítalo 5—6 000 žien na miesta

v zdravotníckej a spojovacej službe a v kanceláriach).

Táto reorganizácia mala určité pozitívum v tom, že rešpektovala skutočné ľudské zdroje nášho štátu pri stanovení kontingentov jednotlivých odvodných ročníkov. Napätie v personálnej sfére však trvalo naďalej najmä medzi skutočnými a plánovanými počtami vojakov z povolania. V tomto ohľade boli rôzne kalkulácie velenia armády o znižovaní početného stavu armády a šetrení nákladov na udržiavanie armády prázdny papierovými gestami.

Táto reorganizácia armády vychádzala aj z niektorých politických premís. Vo vnútropolitickej sfére sa kvitoval odsun Nemcov najmä zo strategicky dôležitých pohraničných oblastí. To zmenšilo nebezpečenie piatej kolony a upevnilo operačný a strategický týl. V medzinárodnopolitickej sfére sa najmä vyzdvihovalo priame susedstvo so ZSSR a uzavretie zmluvy o priateľstve a vzájomnej pomoci s Poľskom (10. 3. 1947), ako aj skutočnosť, že sa spojenecké hranice s týmto našim slovenským susedom posunuli až na Odru a Nisu. Náčelník Hlavného štábu konštatoval pri zdôvodnení operačných predpokladov budovania našej armády, že „toto priame susedstvo“, [myslené so ZSSR — poznámka autora] „doplnené vzájomnou spojeneckou zmluvou s Poľskom, poskytuje možnosť bezprostredného rýchleho presunu spojeneckých vojsk na naše územie v prípade potreby.“¹⁶⁾ Vo vzťahu k Maďarsku sa zotrvalo na zastaraných predpokladoch, nepočítalo sa však s útočnými akciami väčšieho rozsahu, pretože pôvodné možnosti Maďarska boli paralizované našim priamym susedstvom so ZSSR a zmluvou o priateľstve a vzájomnej pomoci s Juhosláviou. Velenie armády však trvalo na nutnosti udržiavania určitých síl na Slovensku. Rakúsko sa posudzovalo ako štát s nemecky hovoriacim obyvateľstvom, ktorého poloha bude vždy pre nás nebezpečná, pretože pre útočníka je výhodným nástupovým priestorom k útoku do boku a týlu vojensky najvýznamnejšej oblasti — tzv. Českej kotliny. Vo vzťahu k čs. - nemeckým hraniciam sa konštatovalo, že ťažiskom nášho obranného úsilia ostáva naďalej najkratší smer zo severozápadu. Pripustilo sa však, že

vzhľadom na obsadenie Nemecka víťaznými veľmocami môžeme na prechodnú dobu počítať s ťažiskom nebezpečenja na juhozápadnom smere. Severné pohranicie Čiech na východ od Labe posudzované z hľadiska možnosti využitia tohto priestoru útočníkom na rozrazenie styku medzi našou a poľskou armádou. Celkove závery vyzneli v tom zmysle, že ťažisko obranného úsilia nášho štátu sa presunulo značne na západ. Zmenilo sa aj poňatie obrany. Nepočítalo sa, ako za predmníchovskej republiky, so strategickým ústupom až na najvýhodnejšiu a najkratšiu obrannú čiaru — Českomoravskú vysočinu, prípadne Biele Karpaty a Javorníky, ale s aktívnou obranou tzv. Českej kotliny, s najväčšími ľudskými a materiálnymi zdrojmi, s jej udrzaním ako nástupového priestoru.

Z týchto vojenských doktrínálnych náhľadov boli odvodené aj obecné zásady organizácie a dislokácie armády:

- už v mieri mať potrebný počet vyšších jednotiek na rýchle krytie pohraničných oblastí s ťažiskom na západe;

- v strede štátu, na spojnici východ — západ zoskupiť rýchle úderne vyššie jednotky, umožňujúce rýchly a mocný zásah na ohrozených smeroch, prípadne pripravené na prenesenie útočných operácií na nepriateľské územie;

- účelne rozložiť na celom území vyššie jednotky tak, aby umožnili a zaistili rýchlu mobilizáciu, sústredenie a nástup na plnenie bojových úloh;

- vyškolíť a vycvičiť už v mieri kádre dôstojníkov a zálohu tak, aby boli podmienky pre rýchle postavenie poľných armád o maximálnej sile už na samom počiatku možnej vojny;

- budovať čo možná najsilnejšie letectvo, najmä letecké základny pre spojenecké letectvo;

- v rozvoji druhov zbraní a vojsk venovať osobitnú pozornosť pomeru medzi potrebami krytu a úderu s hlavným dôrazom na protitankové zbrane, letectvo a rýchle zväzky;

- vytvoriť takú organizačnú štruktúru armády, ktorá by mohla pružne reagovať na predvídaný vývoj vojenskej techniky;

- stále kontrolovať vlastné úlohy so záväzkami spojeneckých zmluv.

Z týchto vojenských doktrínálnych

¹⁶⁾ VHA-VKPR-1947-čj. 75.

nárhľadov a zásad vychádzala aj reorganizácia a čiastočná redisklokácia armády k 1. 10. 1947. Bez ohľadu na niektoré závažné nedostatky tejto reorganizácie, bol to nesporný krok vpred v povojnovej výstavbe ČSLA. Tento pozitívny krok vo vývoji organizácie a dislokácie ČSLA bol

umožnený celkovými zmenami vnútropolitickými i medzinárodnými a bol výsledkom predovšetkým úsilia pokrokových síl vo vnútri armády.

Touto reorganizáciou bolo definitívne ukončené obdobie improvizovania v povojnovej výstavbe čs. armády.

Februárové víťazstvo pracujúceho ľudu a jeho vplyv na ďalší vývoj organizácie a dislokácie ČSLA v rokoch 1948 a 1949

K zásadným zmenám v nazieraní na základné otázky budovania čs. armády došlo po víťazstve pracujúceho ľudu vo februári 1948, po nastolení režimu diktatúry proletariátu.

Už v septembri 1947 bola na ustavujúcom zasadnutí Informačného byra komunistických a robotníckych strán v referáte A. A. Ždanova hodnotená medzinárodná situácia týmito slovami: „... Hlavným cieľom imperialistického tábora je upevnenie imperializmu, príprava nové imperialistické války, boj proti socializmu a demokracii a podpora reakčných a protidemokratických a protifašistických režimů a hnutí ve všech zemích...“¹⁷⁾. Ďalej v tomto referáte konštatoval, že USA opustili starý kurz Roosevelta a prechádzajú k politike prípravy nových vojnových dobrodružstiev. Táto línia bola záväzná aj pre KSČ.

Porazená reakcia doma i v emigrácii mohla za predpokladu zachovania jednoty strany svoje nádeje na reštauráciu kapitalizmu u nás spojiť už len s orientáciou na novú svetovú vojnu.

Informačné byro komunistických a robotníckych strán, ako aj KSČ neponímali otázky tak, akoby hrozila bezprostredne nová vojna. Nebezpečenstvo vojny bolo postavené do závislosti na vlastnej schopnosti krajín socialistického tábora odraziť každú agresiu imperializmu. Pred našou stranou stála úloha politicky i vojensky upevniť nový režim. Do popredia sa pri posudzovaní základných vojenských doktrínálnych otázok dostali triedno-politické východiská a metodologickým i teoretickým základom vojenskej teórie a praxe sa stal marxizmus-leninizmus.

Strategické postavenie Československa a úlohy jeho ozbrojených síl sa začali po-

sudzovať z hľadiska širšieho, z hľadiska obrany krajín rodiaceho sa socialistického tábora.

Už 15. 4. 1948 sa armádny poradný zbor zaoberal všeobecnou organizáciou a dislokáciou armády a nariadil 1. a 4. oddeleniu Hlavného štábu:

„a) Prešľudovať novú definitívnu organizáciu armády, ktorá by vstúpila v platnosť v roku 1950 a pokiaľ je to možné už 1. 10. 1949.

b) Pokiaľ ide o dislokáciu, ktorá z novej organizácie vyplynie: na Slovensku len dve vyššie jednotky s ťažiskom u 9. divízie. Celkovo: ťažisko na západe s dôrazom na bavorské hranice.“¹⁸⁾

Velenie armády realizovalo toto uznesenie postupne a už v máji 1948 prijalo niektoré zásadné rozhodnutia. Zmyslom týchto a ďalších opatrení v tomto smere bolo posilnenie obranyschopnosti nášho štátu proti úkladom imperialistických krajín. Dôraz bol položený na československo-bavorské hranice.

Najdôležitejšie zmeny v organizácii a dislokácii k 15. 5. 1948 spočívali v týchto opatreniach:

— zo Slovenska bola premiestená 2. pešia brigáda (bývalá 2. pd) do priesťeru medzi 5. a 11. pd s veliteľstvom v Sušiciach;

— 13. pbr a 11. pd na západných hraniciach boli doplnené na tabuľkové počty na úkor 9., 10. a 14. pd;

— 7. pešia brigáda na československo-poľských hraniciach bola plne zrámcovaná a 14. pd v jej susedstve zrámcovaná z väčšej časti; 9. a 10. pd boli zrámcované čiastočne;

— bolo zrušené veliteľstvo VI. zboru v Banskej Bystrici;

— tri protitankové delostrelecké plu-

¹⁷⁾ A. A. Ždanov — „O medzinárodnej situácii“, Praha 1950, str. 10.

¹⁸⁾ VHA-MNO-Hl. štáb - 4 odd. - 1948 - 38-1/3-3.

ky boli doplnené na tabuľkové počty na úkor zbývajúcich štyroch, ktoré boli zrámcované.

Okrem toho došlo k ďalším zmenám najmä k rámcovaní útvarov v nachádzajúcich sa mimo ťažiska obranného úsilia v juhozápadných Čechách.

Velenie armády postupovalo v reorganizácii a redислоkácii postupne a veľmi zásadovo. 15. 8. 1948 bolo zriadené na HŠ veliteľstvo výsadebného vojska na úrovni veliteľstva zbraní a k 4. 10. 1948 bolo:

a) zrušené veliteľstvo 2. oblastí, jeho úlohy prevzalo veliteľstvo 1. oblastí a 1. oblasť sa stala najdôležitejšou a najlepšie vybavenou;

b) veliteľstvo II. armádneho zboru z Hradca Králového bolo premiestnené do Písku a veliteľstvo I. armádneho zboru z Litoměřic do Karlových Varov.

K 15. 4. 1949 bola zrušená 4. rýchla divízia v Žiline a k 1. 5. 1949 bolo zrušené veliteľstvo V. armádneho zboru v Bratislave.

K 1. 10. 1949 bola vydaná celková organizácia. Zväzky boli kategorizované podľa miesta a úloh do troch skupín:

1. **Zväzky na plných tabuľkových počtoch:** 1., 2., 11., a 13. pd, 5. rýchla divízia, tankový zbor a delostrelecká divízia (tzv. prielomová);

2. **Zväzky čiastočne zrámcované:** 12., 6., 9., 10. pd a 8. rýchla divízia;

3. **Zväzky úplne rámcové:** 7., 14. pd a 3. rýchla divízia.

Týmito organizačnými opatreniami, ako aj redislokačnými zmenami, bolo v podstate ukončené obdobie, v priebehu ktorého sa v politickom a vojenskom zmysle prenieslo ťažisko nášho obranného úsilia na československo-bavorské hranice, t. j. do juhozápadnej oblasti nášho štátu proti silám agresívneho imperializmu.

Bratský Sovietsky zväz a Poľsko sa v tomto smere stali našim hlbokým zápoľím, o ktoré sa na konci štyridsiatych rokov začal opierať bezpečnostný systém našej krajiny. A naopak, geostrategická poloha nášho štátu má kľúčový význam pre obranu tak Poľska, ako aj Sovietskeho zväzu. Spoločné obranné úsilie týchto troch krajín malo a má primárny význam pre mier a bezpečnosť v strednej Európe. Toto spoločné úsilie limituje potenciály nemeckej agresívnej, imperialistickej a mocenskej politiky.

Keď bývalí spojenci protihitlerovskej koalície nastúpili cestu studenej vojny a zlepšovania Severoatlantického paktu, v ktorom vymedzili významné miesto Nemeckej spolkovej republike a Bundeswehru, vznikla nová situácia. Západné Nemecko sa opäť stalo nástupišťom, tentokrát spojených ozbrojených síl imperializmu.

Nová situácia si vyžadovala nové riešenie. Bezpečnosť Československa a Poľska sa k ich prospechu dnes rieši v súvislostiach integrovaného obranného systému socialistických krajín, ktorý vošiel podľa miesta vzniku do dejín ako Varšavská zmluva.